

GYVIEJI ARCHYVAI

Spaudos darbuotojas Jonas Latvys

Praėjusio amžiaus ketvirtojo dešimtmečio Lenkijos okupuoto Vilniaus lietuviškos spaudos leidinių redaktoriaus ir bendradarbis Jonas Latvys gimė mūsų rajono Matuizų seniūnijos Šarkiškių kaime

Straipsnio „Dėl mokyklų“ atgarsiai tęsėsi 1933 metais. Mat pasak tų metų sausio 14 d. Nr. 1 „Kronikos“ informacijos „Mūsų redaktoriaus byla“, taikos teisėjas 1932 m. gruodžio 31 d. dėl to straipsnio J. Latvį nubaudė savaite kalėjimo arba 100 zlotų. Lenkų laikraštis „*Dziennik Wileński*“ 1933 m. sausio 1 d. Nr. 1 parašė, kad už laikraštį „Vilniaus žodis“ išspausdintą paskvilį apie lenkų valdžią nubaustas J. Latvys yra Vilniaus lietuvių gimnazijos mokytojas. Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorijai tai paneigus, laikraštis sausio 11 d. Nr. 10 „pasitaisė“, parašęs, kad Latvys yra Stepono Batoro universiteto studentas ir buvęs provincijos pradinės mokyklos mokytojas... Dėl taikos teisėjo pareikštos baumės J. Latvys padavė kasacinį skundą. Vilniaus apeliacinis teismas, nagrinėjęs bylą 1933 m. kovo 21 d., patvirtino taikos teismo sprendimą, jo vykdymą atidedamas trejiems metams (apie tai pranešta „Vilniaus žodžio“ kovo 29 d. Nr. 6). Tačiau Apeliacinis teismas rugsėjo 29 d. vėl grįžo prie J. Latvio skundo ir redaktorių išteisino, apie ką laikraštis pranešė rugsėjo 30 d. Nr. 14 „Kronikos“ žinutėje „Mūsų redaktoriaus išteisintas.“

1934 m. spalio 30 d. Nr. 26 konfiskuotas dėl str. „Ar galima tatau pateisinti?“ – apie okupacinės valdžios labai mėgtas pinigines baudas. Lapkričio 30 d. Nr. 29 konfiskuotas dėl str. „Žmogaus tragedija“ – apie lietuvių mokytojo patiriamus nemalonumus.

Latvijios sostinėje Rygoje leistas lietuvių dešiniųjų socialdemokratų laikraštis „Darbo frontas“ 1934 m. vasario Nr. 1-2 kaip laišką iš Kauno išspausdino straipsnelį „Vilniečiai, pasisaukite!“ Jame rašoma, jog per 1933 m. Kalėdas Kaune lankešis „Vilniaus žodžio“ redaktoriaus Jonas Latvys pastebėtas bičiuliaujantis su žinomais Kauno šnipais, su žvalgybos viršininku Statkumi. „Iš to reikia spręsti, kad Latvys jau senai yra Statkuso agentu, kuriam yra pavesta po priedanga demokratizmo sekti Vilniuje gyvenančius emigrantus ir jų veikimą.“ Straipsnelyje „Vilniaus žodis“ kaltinamas tautininkškumu. „Vilniaus žodžio“ 1934 m. kovo 5 d. Nr. 3 yra J. Latvio pareiškimas. Latvys paneigė „Darbo fronto“ rašinio priekaištus, laikydamas juos provokacija, „nukreipta prieš mano pasirašomą „Vilniaus žodį“, leidžiamą ypatingose politinėse sąlygose, ir prieš jo šeiminius.“

Kone kiekviename laik-

raščio numeryje buvo spausdinami įvairiais slapyvardžiais pasirašyti iki sarkazmo kandūs, tačiau skaitytųjų labai mėgti feljetonai „Dėdės Miko dūmojimai“ apie partijų pjautynes, kaimo apsileidėlius, okupacinės valdžios šunuodegiautojus, cypdavakes ir t. t. Rašyti daugiau tarmiškai, mėgdžiojant rašinyje minimo kaimo ar valsčiaus žmones. „Dūmojimus“ rašė Vincas Martinkėnas, o vėliau Vincas Žilėnas.

1934 m. gegužės 31 d. Nr. 11 d. yra „Dėdės Miko dūmojimai“ apie Kamorūnų Bolesių. „Bolesius moka savo kaimynus skundinėt, abiem galais publiškai grot ir paslaptinių šunelių keliu keliaut, kultūrininkų vakaro pakasavot. Daug iclius prakaito praliejo, bet kultūrininkų vakaro Varėnoj negalėjo sutrukdyt.“ I „dūmojimus“ atsiliepta laikraščio „Vilniaus rytojus“ birželio 16 d. Nr. 46 korespondencija iš Kamorūnų. Atseit, dėdė Mikas „Vilniaus žodyje“ be pagrindo užsiapuolė vieną asmenį, visai jį išvadindamas. „Vietos „Kultūros“ skyriaus nariai (jų yra 5 asmens) taip kolioja visus kitus Kamorūnų sodžiaus jaunuolius, kurie nesirašo „Kultūron.“ Vakarų trukdymas – čia madoj. Kai 1934 m. sausio mėn. 6 d. vietos Šv. Kazim.[jero] d-jos skyrius rengė vakarą, kultūrininkai trukdė. Jonas Miklušis – „Kultūros“ skyriaus pirmininkas, Petras Vėlyvis-Valiukonis ir Adomas Čenys atkalbinėjo mergaites artistes nedalyvauti vaidinime, grasindami net privedimu.“ „V. žodžio“ liepos 20 d. Nr. 15 išspausdintas minėtų Kamorūnų gyventojų „Laiškas redakcijai“ dėl „V. rytojaus“ rašinio.

Nuo 1935 m. ypač sustiprėjo lenkų valdžios puolimas prieš Vilniaus krašto lietuviškas organizacijas, mokyklas, spaudą. „Vilniaus žodis“ tais metais valdžia konfiskavo keturis kartus. Pirmą kartą – vasario 21 d. Nr. 5 už str. „Esame atsakingi ne tik prieš dabartį, bet ir prieš ateitį“ – apie Rytų Lietuvos vargus. Rugpjūčio 1 d. Nr. 22 konfiskuotas už laišką iš Dūkšto krašto kaimo „Dalia – daluže!“: nepakeliamus mokesčius, gyvenimą be lietuviškų mokyklų, kai net lietuviški laikraščiai neįleidžiami. Už str. „15 metų“, kai Vilnių 1920 m. spalio 9 d. užgrobė lenkai, konfiskuotas spalio 11 d. Nr. 30. Lapkričio 1 d. Nr. 33 patyrė konfiskavimą dėl str. „Už rankos pakėlimą 875 zl“ – apie įvykius Lenkijos seime.

1936 m. sausio 11 d. Nr. 3 konfiskuotas dėl dviejų straipsnių: „Kursas naujas –

ginčas senas“ ir „Lietuvoj bažnyčiose lenkai mušami ir žudomi.“ Pirmasis rašinys – apie lietuvių ir lenkų santykius Nepriklausomoje Lietuvoje ir lietuvių būklę Vilniuje, lenkų dvarininkų išgailėjimą šiame krašte. Antrajame straipsnyje pasakota apie antilietuviškus rašinius lenkų spaudoje, lenkų veikėjų viešus pasisakymus prieš lietuvius ir Lietuvą įvairiuose renginiuose. Nepraleistas ir sausio 21 d. Nr. 4 dėl str. „Dienos klausimai klausimėliai“ apie Lenkijos priešlietuvišką politiką. Dėl dviejų straipsnių – „Brolyti, ir kas toliau“ bei „Mūsų krašto viltys ir rūpesčiai“ – konfiskuotas vasario 11 d. Nr. 7. Pirmajame straipsnyje rašyta apie Lenkijos bičiulystę su hitlerine Vokietija, antrajame – apie kaimų skirstymą į viensėdžius; mažžemiams tai buvo peilis po kaklu: jie netekdavo bendrų ganyklų, daug kainavo trobesių perkėlimas ir kt. Laikraščio konfiskavimui šėlo toliau. Gegužės 11 d. Nr. 17 konfiskuotas už straipsnelį „Vargo pasaulis prabilo“, kuriame perpasakota Lenkijos laikraščiu nuomonė apie Gegužės 1-ąją, gegužės 21 d. Nr. 19 – už „Kronikos“ žinutę „Neskanus sukonfiskavimas“ apie „V. žodžio“ konfiskavimą; pakartotas gegužės 21 d. Nr. 20 sulaikytas vėl už tą pačią žinutę. Birželio 21 d. Nr. 23 konfiskuotas dėl vedamojo straipsnio „Trys bylos – trys dideli klausimai“ – apie Lenkijoje vykusias tris dideles politines bylas: Lvoje ukrainiečių, Radome žydų ir Katovicuose vokiečių. Lenkų cenzūrai nepatiko trys pastraipos str. „Gandai apie žemės reformą“ laikraščio Nr. 29 (konfiskuoto numerio nepavyko rasti). Rugpjūčio 21 d. Nr. 31 konfiskuotas už straipsnelį „Lenkija krypta kairėn.“ Už kažką panašų likimas ištiko Nr. 38 (jo nėra laikraščio komplektuose); spalio 21 d. Nr. 39 išėjo su puse balto pirmojo puslapio ir be trumputės korespondencijos kitur.

Nuo 1936 m. gruodžio 4 d. Nr. 43 „Vilniaus žodis“ tapo savaitraščiu. Tačiau už str. „Laiškas iš Varšuvos“ numeris buvo konfiskuotas; straipsnyje rašyta apie studentų riaušes ir kt.

Švenčionių apskr. Kaltanėnų valsč. Kretuonių kaimo gyventojas K. Terleckas 1936 m. rugsėjo 30 d. kreipėsi į Švenčionių miesto teismą, prašydamas išskelti J. Latviui bylą pagal Baudžiamojo kodekso 255 str. už šlovės nuplėšimą per spaudą – laikraščio „Vilniaus žodis“ rugsėjo 1 d. Nr. 33 straipsnyje „Dėdės Miko dūmojimai.“ Lie-

tuviškame kaime gyvenusį Terlecką dėdė Mikas, kaip ir vietos lietuviai, vadino trumpiau – Terla. Lenku dėjęsis su tėvais gyvenęs 19-metis išverstarankovis skundėsi, kad kaimiečiai jį vadina „policijos sekliu.“ „...Dėl aukščiausiai minėto laikraščio mes, lenkai, negalime ramiai gyventi“. Ieškovas reikalavo, kad jo naudai priimtas teismo nuosprendis būtų paskelbtas ne tik „Vilniaus žodyje“, bet ir Vilniaus lenkų laikraščiuose „*Kurier Wileński*“ ir „*Stowo*“, be to, iš kaltininko priteistas 50 zlotų teismo išlaidoms padengti. Švenčionių miesto teismas bylą persiuntė Vilniaus apygardos teismui. Šis spalio 28 d. bylą nagrinėti paskyrė savo III skyriui. Teismas gruodžio 3 d. posėdyje J. Latvio kaltės nerado, o po prokuroro siūlymo K. Terlecko pretenziją dėl 50 zl atmetė, nes ieškovas nebuvo vargšas (LCVA f. 129, ap. 2, b. 4226, 4227).

Minėto laikraščio numerio feljetone užkabinta ir Varėna. „Varėnos bažnytėlė kaip sklenyčia. Graži bažnytėlė, ale ir kunigėlis Pšemeneckas geras. Viskam tinka. Prie visko dera. Ir prie maldos, ir prie... Nesakysiu prie ko. Kai užgieda božedobročą, tai net bažnytėlė skamba. [...] Kiti mano anūkaui skundžiasi man, kad brangiai anas lupas iš žmonių.“ „Iš Varėnos per smiltynus nuplaukiau Mitraukon padaboc kaip mano anūkėliai gazietais skaito. Ale ne visi da jas išsirašę, ale ir išsirašusieji sunkiai gauna. Ba pati ulyčios didžioji načalstva ponas šaltysius neatiduoda, girdi, nekaneč lietuviškos gazietais skaicyc, reik palckos imc.“ „Tik keli žmoneliai sumislėjo su kopistais (lenkų kareiviais pasieniečiais. – *Autoriaus pastaba*) melnyčią su elektraunia statyc. Znočijas, elektrikuos visą apylinkę. Cik baisu, kad anies neišeit taip ant elektrikos, kaip Zablockas ant muilo.“

1937 m. sausio 29 d. Nr. 5 konfiskuotas už trumpą korespondenciją iš Varėnos valsč. Giraitės kaimo: 1936 m. gruodžio 22 d. anksti rytą iš Varėnos atvykusi kuopa kareivių ir Smalnikų sargyba darė kratas pas 11 asmenų (išvardintos jų pavardės). Ieškovo nelegalios literatūros ir kontrabandos. Areštuoti Morkus Sukackas ir jo sūnūs Bronius su Vincum po dviejų dienų paleisti. „Kratos metu pas Morkų Sukacką ir Pet-

„Vilniaus žodžio“ redakcija: iš kairės – sėdi Antanas Valaitis ir d-ras Danielius Alseika, stovi Jonas Latvys ir Vincas Žilėnas

Lietuvos centrinio valstybės archyvo nuotrauka

lą Ščesnulevičių kapitonas nuplėšė nuo sienos Vytį ir perplėšęs numetė žemėn.“ Kovo 12 d. Nr. 12 konfiskuotas už vedamąjį str. „Reikia nuoseklumo“, straipsnelį „Ir lietuvis streikuoja“ bei rašinėlių „Tikrieji tikslai“ su rubrika „Spaudoj pasidairius.“ Vedamajame raginta lietuvių vienytis kovai, straipsnelyje rašyta apie Dūkšto valsč. Dysnų ežero žvejus, o rašinėlis – iš lenkų laikraščio „*Kurier Powszechny*“ persispausdinta medžiaga apie ekonominę Lenkijos būklę.

Švenčionių „Ryto“ draugijos valdyba 1937 m. birželio 1 d. gavo Švietimo ministerijos raštą, kad nuo naujųjų mokslo metų uždaroma Švenčionių lietuvių gimnazija – antroji „Ryto“ išlaikoma vidurinė mokykla Vilniaus krašte („V. žodis“ apie tai pranešė birželio 4 d. Nr. 25). Už str. „Švenčionių gimnaziją uždarius“ konfiskuotas laikraščio birželio 25 d. Nr. 28. Liepos 9 d. Nr. 31 konfiskuotas už korespondenciją iš Kaltanėnų valsč. Kretuonių k. apie Kretuono ežero saloje miškų urėdijos su rengtą „jūros šventę“ ir informaciją iš Suvalkų krašto „Neduoda leidimo“ – apie tai, kad valdžia lietuviui nedavė leidimo pirkti žemės. Liepos 30 d. Nr. 35 konfiskuotas už korespondenciją iš Varėnos. „Tikri lenkai tebėra valdininkai, policininkai ir KOP kareiviai (KOP = *Korpus ochrony pogranicza* – Pasienio apsaugos korpusas. – *Aut. past.*). Parapija lietuviška, o pamaldos pusiau pada-

lytos. Tai dar kun. Pr. Sakalausko darbas.“ Miestelis pilnas atsibastėlių žimagorų. „Mokykloje dirba keli mokytojai, kurių tik vienas moka lietuviškai, o lietuviškai mokosi tik vaikai „savanoriai“, ir tai daugelis be vadovėlių.“ Pašto vadovybė nenori išdalyti prenumeratoriams lietuviškų laikraščių. Čia pat esančioje žinutėje iš Mergėžerio rašoma, jog dėl palinijinio (pasienio) ruožė esančių gyventojų judėjimo suvaržymų jau nukentėjo V. Kašėta ir J. Lenkevičius, nors žinutė cenzūrai neužkliuvo. Už „Kronikos“ informaciją iš Vilniaus apie revizijas ir kratas keliose lietuvių draugijose ir pas atskirus žmones bei „Birutės“ mergaičių ir Markučių amatininkų bendrabučiuose konfiskuotas lapkričio 19 d. Nr. 52. Gruodžio 24 d. Nr. 58 konfiskuotas už str. „Šis tas iš Adutiškio“ ir „Dėdės Miko dūmojimų“ pastraipėlę. Konfiskuotas ir paskutinysis 1937 m. numeris – gruodžio 31 d. Nr. 60 už vedamąjį str. „Naujuosius Metus sutinkant“ – apie Vilniaus krašto lietuviams skaudžius faktus. „Pradėdami Naujuosius Metus ryžkimės tolimesniems bandymams, įgaukime dar didesnio patvarumo, dar labiau sustiprinkime valią.“ „Tegu mūsų užsispyrimas pasireišk darbu, tautinės kultūros siekais, pilietinių teisių gynimu.“

Tęsinys. Pradžia Nr. 13, 14

Vytautas Valentinas
CESNULIS